

## **A Magyar Néphadsereg hadtáp létrejöttének előzményei, kialakulása és tevékenysége 1945—68.**

*Dr. Zimonyi István nyá. ezredes,  
a hadtudományok kandidátusa*

### **II. rész**

#### **A magyar katonai ellátó- (hadbiztossági) szolgálat a hadsereg hadműveleti területéről való visszaérkezése utáni időszakban 1945. április — 1948 végéig**

A háború befejezése, az ország teljes felszabadulása után a legfőbb feladattá vált a már említett hatalmas pusztítások következményeinek felszámolása, a gazdaság újjáépítése.

E hatalmas munkát csak úgy lehetett az ismert rövid idő alatt a világ elismerését kiváltó eredménnyel végrehajtani, hogy a kommunista párt világos programját a dolgozók egyre szélesebb tömegei tették magukévá, minden rendelkezésre álló erőt mozgósítottak a gazdaság gyors talpraállítása érdekében.

1945. május végén az 1. és 6. hadosztály kivált a 3. Ukrán Front alárendeltségéből és visszatért Magyarországra. Az 1. hadosztály Pápa–Zalaszentgrót–Répcelak körzetében és hadosztályparancsnokságával Pápán, a 6. hadosztály Székesfehérvár–Balatonalmádi–Zirc–Kisbér körzetében, hadosztályparancsnokságával Balatonalmádiban helyezkedett el.

A hadosztályok az 1. Ukrán Front alárendeltségébe lépve azt a feladatot kapták, hogy őrizzék a vasútvonalakat, olajvezetéseket és a fontosabb objektumokat. E feladat ellátása mellett 1945 júniusától mind nagyobb mértékben kapcsolódtak be az országújjáépítő munkába. Fogatokkal, kétékezi munkával segítettek az újonnan földhöz juttatottakat a mezőgazdasági munkában. Jelentős szerepet vállaltak az ország infrastruktúrájának helyreállításában, amikor tevékenyen részt vettek az utak, hidak, vasút- és hírközlő vonalak sérüléseinek kijavításában, újjáépítésében. Kiemelt jelentősége volt a háborúból visszamaradt aknáknak, tüzérségi lövedékek és lőszerkecs összegyűjtésének és hatástalanításának, mellyel lehetővé tették nagy területek veszélytelen újrabevonását a mezőgazdasági művelésbe, balesetek megelőzésével számtalan ember egészségét, életét mentették meg.

#### *A csapatok ellátása*

Ausztriából visszatérve a hadosztályok ellátásának minőségében változást okozott, hogy a Vörös Hadsereg ételmezéséből kikerülve, azt a Honvédelmi

Minisztérium vette át. „Hazatérésig élelmezési probléma nem merült fel, mert Ausztriában szovjet élelmezést kaptunk. Visszatérésünk után ez megszűnt. A hadsereg raktárai üresek voltak, pénzért vásárolni nem lehetett. Szerencse, hogy a kenyeret biztosítani tudtuk, és hogy bab bőven terem az országban. Voltak olyan hónapok, amikor délben, este babot ettünk.” – jellemzi az ellátást Ölvedi Ignác visszaemlékezéseiben.<sup>30</sup>

A minisztérium az ország szűkös élelmékészleteire hivatkozva az összes alakulatok részére a 3700 kalóriás értékű hadi élelemadaggal szemben 2400 kalóriás csökkentett élelemadagot állapított meg (napi 400 g kenyér, 80 g hús, 20 g szalonna, 20 g zsiradék stb.). A hadosztály kötelékben levő alakulatoknak, ha vasút-, út-, hírhálózat építést, javítást végeztek, továbbá a vasútbiztosító és a különböző építő zászlóaljoknak, valamint az aknafigyelő őrsőknek további 800 kalória értékű élelemadagpótlékot engedélyeztek.<sup>31</sup> Ez azonban alacsonynak bizonyult, így 1945. november 1-ével az élelemadagot 3000 kalóriára emelték fel és állandó fokozott igénybevétel esetén 4000 kalória élelemadag vált lehetségessé.<sup>32</sup>

A rendeletileg megfelelően szabályozott élelmezést azonban több okból megközelítőleg sem tudta a vezetés biztosítani. Erre utal a 16. gyalogezred-parancsnok 1945. november 2-i jelentése is: „Az ezredtörzs és ezredközvetlen al-osztályok ma reggeltől nincsenek kenyérral ellátva. A hadbiztonság által kiutalt mennyiséget az élelmezési oszlop Székesfehérvárott nem tudta kiutalni, mert nincs lisztje, nincs kenyérmagja. A többi zászlóaljknál is hasonló a helyzet.”<sup>33</sup>

Nem volt jobb az ellátás a műszaki egységeknél sem. A hadosztályparancsnok visszaemlékezéseiben olvashatjuk: „A vasútbiztosító alakulatok, főként a közellátás érdekeit és az utazóközönség személyes biztonságát szolgáló szerelvénykísérő őrségeket a hadosztály önerejéből hidegévellemmel ellátni nem tudta és így ezek a szó szoros értelmében éheztek.”<sup>34</sup>

A csapatok az élelemellátás gondjaival magukra maradtak. A lakosságnak végzett munka, fogatok kölcsönzése helyenkint egyes anyagok cseréje nélkülözhetetlen módszere volt az élelem biztosításának. „A 2. gyalogezrednél minden századnál munkacsoportok (kalákák) alakultak. Lovakat is felhasználva bármilyen munkát vállaltunk. Szántottunk, vetettünk, kapáltunk, házat építettünk stb. Minden munkának megvolt a maga ára, amit a munkáltató természetben fizetett.”<sup>35</sup>

Az infláció körülményei között az árak és bérek versenyfutásában a polgári lakosság, az árak és a pénzben kapott „ellátmány” versenyében pedig a csapatok élelmezése vált egyre bizonytalanabbá, amelynek romlása az adott körülmények között elkerülhetetlen volt. A helyzeten az sem változtatott, hogy egymást érték az élelmezési pénzmódosítások, amelyek azonban nem tudtak lépést tartani az árakkal annál is inkább, mert utólag következtek be.

<sup>30</sup> Ölvedi Ignác: Visszaemlékezés a néphadsereg 1945—48. éveire, Hadtörténelmi Közlemények, 1960. 1. sz. 173—187. o.

<sup>31</sup> Honvédségi Közlöny, 1945. év. 12. szám, 96—97. oldal.

<sup>32</sup> Honvédségi Közlöny, 1945. évf. 20. szám, 192. oldal.

<sup>33</sup> Kis András: A 16. gyalogezred. Zrínyi Katonai Kiadó, 62. oldal.

<sup>34</sup> Molnár Pál. nyá. altábornagy: A dolgozó honvéd, Honvédségi Közlöny, 1954. évi 3—4. szám, 276. oldal.

<sup>35</sup> Ölvedi Ignác: Visszaemlékezés a néphadsereg 1945—46. éveire. Hadtörténelmi Közlemények 1960. 1. sz. 173—187. oldal.

Az infláció hatására 1946 tavaszán a honvédség valamennyi alakulatánál kritikus helyzetbe került az élelmezés, erre utal a Honvédség Felügyelőjének 1946 márciusában megtartott szemléjéről szóló jelentése: „Az élelmezés mindkét hadosztálynál mennyiségileg és tápérték szempontjából megközelítőleg sem kielégítő.”<sup>36</sup> A katonák az előírt 3000 kalória helyett – a polgári lakossághoz hasonlóan – átlag 1500 kalóriához jutottak naponta.

A *ruházati ellátás terén* a hadművelleti területre történő elvonulás érdekében tett erőfeszítés és nem utolsósorban Ausztriában a szovjet hadseregtől kapott segítség megfelelő eredménnyel járt.

Az 1. és a 6. hadosztály ruházati és felszerelési anyagokkal való ellátásában meghatározó volt a 3. Ukrán Front alárendeltségében eltöltött idő. A szovjet hatóságok által kiutalt nagy mennyiségű anyagokkal ki tudták elégíteni az alapvető igényeket. Az 1. hadosztály május 26-i helyzetjelentésében olvashatjuk: „A hadosztály eddig a 26. orosz hadseregcsoport útján a következő ruházati és felszerelési cikkekkel lett ellátva: 5860 pár bakancs, 5383 db köpeny, 6169 db ing, 4089 db gatyá, 10 000 db törölköző, 1000 db táborig takaró, 6000 db tölténytáska, 8000 db kenyérszák, 900 pár cipő, 165 kg felsőbőr, 400 db nadrágszija. A fenti cikkek a tölténytáskák kivételével 10/10-ed értékűek voltak. A 26. hadseregcsoport részéről az összes csapatokat ruházati szempontból megsemmisítették és a sükségeleket a helyszínen felírták.”<sup>37</sup>

Az országba visszatért csapatok ruházati ellátása, gyártás és központi készletek hiányában továbbra sem volt biztosított. A szolgálat és a gazdasági építőmunkában való részvétel következtében elhasználódott ruházati pótlásnak nem voltak meg a feltételei. A helyzeten az sem változtatott lényegesen, hogy az 5. és a 7. hadosztályt – melynek szervezése még a háború befejezése után is folyt – 1945. júniusában feloszlatták. Majd az ezt követő 1946 tavaszi-nyári átszervezés során a hadsereg létszáma 1947. január elejére 1946 áprilisához viszonyítva mintegy egyharmadával csökkent.

A ruházati ellátás alapvető forrása a csekély új beszerzéstől eltekintve továbbra is anyaggyűjtésre volt alapozva, amely azonban mindinkább kimerülőben volt. Rendszeres központi ellátásról még 1946 végén sem lehetett beszélni. Erre utal a minisztérium által egyik 1946. november 7-én kiadott rendelkezés: „A kedvezőtlen időjárásra tekintettel legnagyobb öltözködési nehézségnek a bakancshiány mutatkozik. Ahol az alakulat megfelelő lábbelivel az újoncokat ellátni nem tudja, ott szólítsa fel az újoncokat, hogy amíg ezen hiány pótolva nem lesz, saját bakancsában folytassa a kiképzést.”<sup>38</sup>

#### *A hadsereg ellátási nehézségeinek egyéb okai*

Áttekintve az új hadsereg első éveiben tapasztalható ellátási problémákat, annak egyes időszakokban és helyenként kritikus szintre süllyedését, önkéntelenül is felvetődik a kérdés, vajon mindenre magyarázatot adnak-e az egész országot sújtó háborús pusztítások következményei, az azok nyomában kétségtelenül fellépő ellátási gondok? Amikor megállapítható, hogy ez utóbbiak súlya volt a döntő, ugyanakkor tény az is, hogy nem kis szerepet játszott a különböző szintű állami és katonai vezetésben megbúvó reakció, amely támadási célpontjai között

<sup>36</sup> HL. HM Elnökség iratai. 1946. 10. 533. sz.

<sup>37</sup> HL. HM Elnökség iratai. 1946. 10. 533. sz.

<sup>38</sup> HL. HM Elnökség iratai. 1946/13.000 sz.

megtalálható volt a hadsereg mindinkább erősödő demokratizálódási folyamata is. Gykeztek kihasználni e téren az ellátás hangulatot befolyásoló szerepét, zülleszteni a csapatok fegyelmét.

Ugyanakkor az ország gazdasági irányításáért felelős egyes hatóságok és helyi szervek nem minden esetben helyes állásfoglalásai is akarva, nem akarva kisebb-nagyobb akadályokat gördítettek a hadsereg ellátása útjába.

A mind gyakrabban és több irányból jövő jelzések és jelentések alapján a Nemzetgyűlésben Révai József a Kommunisták Párt képviselője szóvá tette a tartarhatatlan állapotokat: „Független államot hadsereg nélkül nem képzelhetünk el. Fenn kell tartani hadseregünket. Két hadosztályunk, hadseregünk koplál, rongyos, éheznek. Felhívjuk a honvédelmi miniszter úr figyelmét ezekre a jelenségekre, mert ha ezeken segíteni nem tudunk, akkor honvédségünk szét fog zülteni. Akármilyen szegények is vagyunk, a két hadosztálynyi legénységet magyar katonához méltóan még el tudunk látni... A magyar honvédség súlyos anyagi helyzetét látva nehéz nem arra gondolni, hogy vannak akiket ezért felelősség terhel, akik elmulasztották, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket.”<sup>39</sup>

A Honvédelmi Minisztérium hadbiztosi apparátusát marasztalta el Kondratov vezérőrnagy a Szövetséges Ellenőrzési Bizottság (továbbiakban: SZEB) részéről a már szabotázssal felérő mulasztásokért: A csapatok „... azt a pénzt, amiből élelmet kellene vásárolniok, 30 napos késéssel kapják meg. Így aztán nem tudják belőle megvásárolni az áremelések folytán azt, amire igényelték... a SZEB a helyszínen tapasztaltak alapján úgy gondolja, de a valóságban így is van, hogy a Honvédelmi Minisztérium vagy a hadbiztosi apparátus semmit sem csinál. Eddig egyetlen ember sem volt kint tőlük a hadosztályoknál...”<sup>40</sup>

Az ellátás forrásait biztosító egyes minisztériumok a felelősséget egymásra igyekeztek háritani. A vezető hadbiztos SZEB észrevételeire tett jelentéséből olvashatjuk: „A Közellátási Minisztérium és az Iparügyi Minisztérium a honvédség felszerelését nem támogatja.”<sup>41</sup> Az 1. hadosztályparancsnok jelentése is hasonló jelenségre hívta fel a figyelmet: „Jellemző a minisztérium egyes osztályaira, hogy a nehézségeket nem merik tagadni, de a felelősséget nem vállalják, hanem azt egymásra és a Pénzügyminisztériumra háritják, ugyanakkor a helyzet orvoslására semmi intézkedés nem történik.”<sup>42</sup>

Találkozni lehet olyan esetekkel is, amikor a hatóságok nyíltan akadályozzák a csapatok folyamatos ellátását. A 6. hadosztályparancsnok jelentésében panasza: „A közellátási kormánybiztosok a hadosztály beszerzési területén megtiltották a kenyérmagvak, olajos magvak és a vágóállatok beszerzését.”<sup>43</sup>

A katonák ellátása terén tapasztalható súlyos mulasztások ellen gyakran fel-emelték szavukat a nevelőtisztek. Az Első Hadosztály című lap 1946. május 25-i száma tudósította, hogy a budapesti alakulatok nevelőtisztjei kétnapos értekezletükön megvitatták a demokratikus nevelést egyre inkább akadályozó, a hadseregben uralkodó súlyosbodó szociális helyzetet. A megbeszélés alapján készített memorandumot átadták a honvédelmi miniszternek.

<sup>39</sup> Az első hadosztály c. lap 1945. 22. sz. Országos Széchenyi Könyvtár Hírlaptár.

<sup>40</sup> Dr. Munk Károly: A fegyverszüneti egyezménytől a szocialista hadseregig, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1964. 90—91. oldal.

<sup>41</sup> HL. HM Elnökség iratai 1946/1.006. sz.

<sup>42</sup> HL. HM Elnökség iratai 1946/31.004. sz.

<sup>43</sup> HL. HM Elnökség iratai 1945/35.496. sz.

Ilyen körülmények között pótolhatatlan munkát végeztek a nevelőtisztek és tiszthelyettesek, szívós harcot folytattak a csapatok fegyelmének megszilárdításáért, magyarázza az ország gazdasági helyzetéből eredő ellátási problémák okait, ugyanakkor leleplezték a hadsereg soraiba beépült reakció mesterkedéseit, a haszonlesőket.

#### *Az ellátás szakkádereinek biztosítása*

1945 elején az új hadsereg létrehozására álló rövid idő – a hadsereg többi szakkádereinek biztosításához hasonlóan – túlnyomóan csak a régi hadsereg ellátó szolgálatában dolgozó tisztek és tiszthelyettesek szervezetbe állításával volt megoldható. Új, népi származású szakkaderek kiképzése czidőben szóba sem jöhetett. A tisztikar összetétele így nem volt összhangban a hadsereggel szemben támasztott demokratikus célokkal.

Ezt a helyzetet elemezte és egyben meg is foglalmazta a szükséges feladatot a Magyar Kommunista Párt nevében Rajk László a nemzetgyűlés 1945. december 1-i ülésén: „A honvédség tisztikaráról sajnos nem mondhatjuk el, hogy benne a demokratikus szellem diadalmaskodott volna... Így tisztikarunk jelentős része demokratikus szempontból telességgel megbízhatatlan. A reakció ellenes harc egyik fontos követelménye a hadsereg tisztikarának megtisztítása a reakciós elemektől. A honvédségnek demokratikus gondolkodásúnak kell lennie, melyet a nép, a népi Magyarország szeretetével kell hogy övezzen. Múlhatatlanul szükséges, hogy a hadsereg tisztikarát éppen a fenti okok miatt felfrissítsük a nép soraiból származó elemekkel.”<sup>44</sup>

Az elsőként végrehajtott igazolási eljárás, majd 1946-ban a „B” listázás csak részeredményeket hozott. Újszerűen vetődött fel a tisztikar problémája, amikor 1948-tól a párt politikájának és a kialakuló katonai doktrínának megfelelően a honvédelmi politika ismét jelentős szerepet kapott, egy korszerű, szocialista hadsereg megteremtése került előtérbe.

Az új tisztikar létrehozásának útján az első jelentős lépés volt 1947 őszén a Honvéd Kossuth Akadémia, majd a Hadi Akadémia és ezzel egy időben a Hadbiztosi Akadémia, valamint a gazdasági tiszti és tiszthelyettesi tanfolyam megindítása.

Az akadémiák és tanfolyamok megindítása, a tanárikar kiválasztása és a tananyag biztosítása nagy feladatot jelentett. Új szabályzatok hiányában a régiekre lehetett támaszkodni. Így a Hadbiztosi Akadémián és a gazdaságtiszti tanfolyamon is a régi hadbiztosi és gazdasági közigazgatási szabályzatok képezték az oktatás alapját.

A szaktiszthelyettesek képzésére 1948-ban többek között megindultak a gépkocsi műmesteri, a vonatszaki és az egészségügyi tiszthelyettesi tanfolyamok.

A leendő hadtápszolgálat kádereinek biztosításában is nagy szerepet játszott az egyetemi végzettséget igénylő szakkaderek – orvosok, mérnökök stb. – képzésére 1948 novemberében létrehozott Honvéd Kollégium.

Az új hadsereg demokratizálódási folyamatába szervesen illeszkedett be az ellátás terén dolgozó személyi állomány néphez hű káderekkel való feltöltésének meggyorsítása, a cél érdekében szükséges intézkedések foganatosítása.

<sup>44</sup> A Nemzetgyűlés Naplója 1945–49. I. 1–30. 1945. november 29.—1946 május, 82. oldal, Országgyűlési Könyvtár.

A termelőerők szocialista tulajdonba vétele, a Magyar Kommunista Párt 1946 szeptemberében megtartott III. Kongresszusán kezdeményezett tervegazdálkodás megszervezése, az új forint bevezetése, a stabilizáció, a 3 éves terv sikeres befejezése, az ipar szocialista átszervezésével belépett kapacitások nyomán megindult gazdasági folyamatok egyre növekvő mértékben éreztették hatásukat a hadsereg ellátásában is, egyben megteremtették egy új korszerűbb ellátási rendszer kiépítésének előfeltételét, melynek eredményeképpen 1949. október 1-ével létrejött a Magyar Néphadsereg Hadtápszolgálat.

Az ország felszabadulásának évében és az azt követő közvetlen időszakban (1945–48.) a magyar katonai (hadbiztossági, hadtáp) szolgálat működésének politikai, gazdasági, társadalmi és katonai körülményei, sajátosságai és tanulságai az alábbiakban összegezhetők.

*A háború, a visszavonuló fasiszta német csapatok pusztításai lerombolták és kimerítették az ország gazdaságát, a termelő alapokat, készleteket, vagyis az új hadsereg felállításának, fenntartásának gazdasági bázisát.*

A megmaradt erőforrásokat elsősorban a gazdaság helyreállítása, a stabilizáció érdekében kellett mozgósítani, *a hadsereg igényeinek kielégítésére az ország nem tudott megfelelő anyagi eszközöket teremteni.*

A fasiszta Németország teljes vereségével, a háborús veszély elmúltával, a hadiiparral szemben a *béke szükséglete került a termelés központjába.*

A felszabadulás után megindult országos politikai küzdelem részeként a hadsereg is az *osztálybarc* színterévé vált, mely *a hadsereg ellátó szolgálatának tevékenységében is éreztette hatását.*

*A csapatok ellátása a régi hadsereg anyagi szolgálatának rendszerében valósult meg.* Az élelmezést, a ruházati és felszerelési anyagokkal, pénzzel való ellátást a hadbiztossági szolgálat vezetése alatt álló gazdaszaktözigazgatási szolgálat biztosította. A csaparak egészségügyi és állategészségügyi szolgálat a közvetlenül a parancsnoknak volt alárendelve.

A csapatok, azon belül *az ellátás közvetlen végrehajtásában dolgozók* lelkesedéssel párosult nagyfokú önállósággal, *eredményesen küzdöttek le a központi ellátás hiányosságait,* kihasználva a helyszíni beszerzésben és a területen fellelhető anyagok begyűjtésében rejlő szűkös lehetőségeket is.

Számos példájával találkozunk annak, hogy a *lakosság sietett a katonák ellátásának segítésére,* magáénak érezve az új hadsereget, azonosult annak célkitűzéseivel.

Az ellátás nehézségeinek leküzdésében *nagy jelentősége volt a katonák körében végzett politikai munkának, a nevelő tisztek és tisztbelyettesek* eredménnyel végezték el ezt a feladatot.

Az 1945-től 1948 végéig terjedő időszak a magyar ellátó szolgálat történetének rendkívül küzdelmes, rendszerében *korszaklezáró és egyszerismind egy új, fejlettebb ellátó szolgálatra való áttérés előkészítésének időszaka.* A monarchiától örökölt – az első világháború kezdetéig kialakult – gazdaszaktözigazgatási szolgálat utolsó éveit élte és váltotta fel a Nagy Honvédő Háborúban kifarrott hadtápszolgálat, melynek nagy szerepe volt a Vörös Hadsereg fasizmus felett aratott történelmi győzelmében.

Az időszak ellátó szolgálatának tevékenységéből levonható *néhány tanulság:*

– Az élelem *hiánygazdálkodás körülményei között* a pénzgazdálkodásra

épített élelemellátás a csapatoknál rendkívüli nehézségek forrása lett. Ilyen körülmények között *célszerűbb az élelemellátást központilag biztosított készletekre alapozni.*

- *Az ellátás kritikus szakaszaiban rendkívüli jelentőségű a csapatok lehetőségeinek sokoldalú kibasznlása.*

- *Az ellátó szolgálatban rendkívüli nehézségeket okozott, hogy 1945 elején minden előzetesen kidolgozott mozgósítási terv és mozgósítási anyagi készletek nélkül kellett biztosítani az elvonuló magasabbegységek felállítását.*

A magyar katonai ellátás történetének azon szakaszai közé tartozik az 1945-48-as időszak, amikor különös élességgel mutatkozott meg *az ellátás minőségének hatása a csapatok hadrafoghatóságára és életére.*